

PROGRAMOVÉ PROHLÁŠENÍ

Akademie věd ČR na rozcestí:

VĚDA A VÝZKUM

PRO KONKURENCESCHOPNOST

A UDRŽITELNÝ SPOLEČENSKÝ VÝVOJ

Libor Grubhoffer

PROLOG

Akademie věd České republiky (AV) je mezinárodně respektovanou institucí neuniverzitního výzkumu. V devadesátých letech minulého století prošla úspěšně transformačním procesem. Přesvědčivě obhájila svoji existenci a přispěla zásadním způsobem k posílení respektu vědeckého výzkumu v naší zemi i v mezinárodní konkurenci. Přispěla rovněž výrazným způsobem k formování univerzitního vzdělávání po znovunabytí svobody v naší zemi. AV je v první řadě institucí základního vědeckého výzkumu, nicméně ruku v ruce s touto její hlavní činností jde i její vzdělávací úloha, zejména příprava mladých výzkumných pracovníků, doktorandů ve spolupráci s vysokými školami, a postdoktorandů, jakož i vzdělávání široké veřejnosti nejrůznějšími formami popularizace vědy a výzkumu. To vše činí AV jedinečnou institucí výzkumného, vzdělávacího a kulturního typu s významným potenciálem pro aplikaci výsledků vědeckého výzkumu. O jejím zásadním společenském významu nemůže proto být pochyb.

Přesto se AV po 30 letech od svého vzniku ocitá na rozcestí. Měla by se rozhodnout, zda setrvá na své dosavadní trajektorii a bude i nadále udržovat *status quo* anebo se vydá cestou dynamického řízení s patřičnou diferenciací jednotlivých pracovišť podle úspěšnosti jejich výzkumné činnosti. Domnívám se, že to je právě způsob, kterým by AV výrazně posílila respekt u dalších subjektů našeho výzkumného prostoru, respekt univerzit, resortních či privátních výzkumných institucí, průmyslu a širší společenské praxe, a to jak doma, tak i ve světě.

AV nesmí proto ignorovat ani otázku efektivity výzkumné činnosti, musí být schopna ji kriticky zhodnotit a hledat cesty k její optimalizaci například sdružováním menších pracovišť s příbuzným tematickým zaměřením do výzkumných center.

VNĚJŠÍ PŘEDPOKLADY

V období let 2025 až 2029 bude AV vystavena mj. dvěma podstatným okolnostem:

Příprava nového zákona o výzkumu, vývoji, inovacích a transferu znalostí (namísto rozpracované novely zákona č. 130/2002Sb): AV by neměla promarnit příležitost přesvědčit zákonodárce i exekutivu o potřebnosti neuniverzitního výzkumu v široké oblasti od matematiky přes přírodní a technické vědy až po vědy společenské a humanitní, potažmo pak o jedinečnosti AV. Ta by měla být v domácím výzkumném prostoru považována za komplementárního a synergii přinášejícího partnera pro VŠ, nikoliv za jakéhosi nežádaného rivala. AV by měla v rámci této nové legislativní normy obsadit niku základního vědeckého výzkumu orientovaného typu. Prioritami takového základního orientovaného výzkumu by měla být v první řadě témata z portfolia AV vyhodnocená jako excelentní, resp. mezinárodní/světový vývoj v dané oblasti určující.

Konec programového období 2021-2027 pro evropské strukturální a investiční fondy a s nimi i finanční podpora z operačních programů EU – pro českou vědu a výzkum to bude znamenat propad až o 9 mld. CZK na dotacích a k tomu další výdaje spojené se zajištěním povinné udržitelnosti velkých infrastruktur z vlastních finančních prostředků. To vše ve složité makroekonomické situaci naší země s velkým strukturálním deficitem veřejných rozpočtů.

AKADEMIE VĚD ČR

& NEUNIVERZITNÍ VÝZKUM

Neuniverzitní – základní vědecký výzkum orientovaného typu – představuje zejména velké a finančně náročné projekty, zpravidla s delší dobou realizace (5-7 let) a se značnými nároky na finanční zdroje. Neuniverzitní výzkum v instrumentálně a investičně nákladných oborech nemůže dlouhodobě obstát s relativně krátkými grantovými prostředky, ty by měly směřovat spíše do univerzitního, případně neuniverzitního finančně méně náročného výzkumu. Rozpočtová kapitola AV nestačí, zabezpečí hlavně mzdy kmenových pracovníků a z části režie pracovišť, důsledkem je nepříznivý poměr mezi institucionálním a účelovým financováním: účelové prostředky z domácích zdrojů (např. GA ČR/TA ČR atd.) jsou nedostatečné! Zdroje z operačních programů EU (např. OP JAK) jsou řešením jenom do roku 2027; poté budeme odkázáni na soutěže v přímé evropské/mezinárodní konkurenci, přičemž právě AV má relativně nejlepší předpoklady k prolomení přetrvávající nízké úspěšnosti v ERC a dalších vysoce kompetitivních soutěžích. Jinou možností by měla být konsorcia s průmyslovými a dalšími soukromými subjekty na základě smluvních vztahů o spolupráci při translačním aplikovaném výzkumu.

NÁMĚT K ŘEŠENÍ:

Konečně najít odvahu a výsledky mezinárodního hodnocení výzkumných týmů pracovišť využít k mnohem výraznější finanční diferenciaci jejich ročních rozpočtů; nebát se tlumit dlouhodobě neúspěšné výzkumné programy a vytvářet konsolidační nástroje pro zvyšování efektivity pracovišť.

Současně zjednodušit a zefektivnit mezinárodní hodnocení výzkumných týmů pracovišť. Jeho současná podoba je časově a finančně zbytečně náročná a odvádí výzkumné týmy na dlouhou dobu od vlastní výzkumné práce. Pro zahraniční panelisty z řad významných osobností mnoha vědních disciplín musí být mimořádně frustrující zjištění, že výsledky jejich práce AV nedokáže uplatnit v kvalitativním rozlišení hodnocených pracovišť.

V souvislosti s chystaným novým zákonem o výzkumu, vývoji, inovacích a transferu znalostí je nezbytné, aby AV prosadila potřebnou expertní kapacitu už ve fázi přípravy nové legislativní normy, nikoliv až v připomínkovém řízení. Jedině tak se v přímém jednání se zákonodárci a exekutivou dosáhne potřebné pozice pro AV s ohledem k budoucímu nastavení finančně náročného orientovaného výzkumu. AV musí v tomto procesu dosáhnout věrohodnosti její komplementární pozice u všech partnerů v našem výzkumném prostoru. Výsledkem musí být synergie jedinečné výzkumné kapacity AV (personální/infrastrukturní) s kapacitami a zájmy VŠ a dalších 'stakeholderů' vědy a výzkumu.

& VZTAH S VYSOKÝMI ŠKOLAMI

Akademie věd vždy usilovala o korektní vztahy s vysokými školami (VŠ), ne vždy se to dařilo a chyba bývala obvykle na obou stranách. AV v tomto vztahu nejvíce poškozovala její potřeba připomínat, že je ve vědecké produkci lepší než VŠ a, že se na rozdíl od nich mezinárodně hodnotí. VŠ naproti tomu rády provokovaly tvrzením o menší efektivitě výzkumu v AV. Takové „handrkování“ bývalo spíše výrazem nepochopení problému: VŠ a AV jsou z podstaty svých hlavních činností ve vědě a výzkumu (univerzitní vs. neuniverzitní) nesouměřitelné a porovnávání zavádějícím způsobem. Vzájemná konfrontace totiž končí u scientometrie, a to nestačí! Hledání symbiotických vztahů s cílem dosahovat potřebné synergie ve směřování obou typů institucí se musí stát kategorickým imperativem, v opačném případě na to bude i nadále doplácet naše věda a výzkum, ale též univerzitní vzdělávání. Nic už nesmí bránit AV a VŠ vyjasnit si tyto role a nalézt potřebný *modus vivendi*. Jedním ze společných jmenovatelů na rozhraní VŠ a AV jsou sdílené doktorské studijní programy (Ph.D). Právě jejich sdílení garantuje zpravidla i jejich vysokou kvalitu! Sdílené velké výzkumné infrastruktury pořízené z prostředků EU nebo z peněz našich daňových poplatníků v rámci cestovní mapy ESFRÍ jsou dalším společným jmenovatelem zvýrazňující synergický potenciál a komplementaritu AV a VŠ.

NÁMĚT K ŘEŠENÍ:

Vysoká kvalita doktorských studijních programů v celostátním systému postgraduálního vzdělávání musí být trvalým úkolem zásadního významu a AV v něm musí hrát podstatnou úlohu. Společnou cestou k dosažení tohoto cíle by mohly být školy doktorských studií v příslušných vědních oborech coby společné vzdělávací/školící jednotky fakult VŠ a pracovišť AV; začít naplňovat tento úkol bez dalšího otálení nejprve neformálně a současně vyvíjet potřebné úsilí k jejich uzákonění ještě teď v procesu vlekloucí se novelizace zákona č. 111/1998Sb. o VŠ, případně během přípravy nového zákona, o kterém se v současnosti vážně uvažuje. Školy doktorských studií na rozhraní univerzitních a neuniverzitních institucí jsou osvědčeným nástrojem kvalitního doktorského vzdělávání ve vyspělých zemích světa. Pracoviště AV jsou atraktivními partnery pro školy doktorských studií i s univerzitami v zahraničí!

& HYPERTROFOVANÁ INFRASTRUKTURA VĚDY A VÝZKUMU V ČR

Situace v počtu výzkumných institucí v naší zemi se podstatným způsobem změnila na konci 1. programového období EU v roce 2015, kdy mapa výzkumných infrastruktur, včetně těch s účastí pracovišť AV, byla doplněna o dalších 48 proti původně plánovaným 11 (vybudovány v rámci výzvy OP VaVpl). To je ukázkou 'velkých očí, kterými věda a výzkum, ale i univerzitní vzdělávání v naší zemi trpí. Kromě zmíněných infrastruktur byly schváleny další finančně mimořádně náročné projekty tzv. velkých výzkumných infrastruktur v rámci 'cestovní mapy ESFRI', hrazených z veřejných rozpočtů ČR. To jsou okolnosti, které chtě nechtě dostaly AV do nové situace v konkurenčním prostředí našeho výzkumného prostoru. Nutně zatížily její rozpočtové možnosti povinností zajistit jejich udržitelnost i po skončení 'národních programů udržitelnosti'. AV by měla vyhodnotit přínos a efektivitu těchto velkých výzkumných infrastruktur, jinak hrozí mrhání penězi nejenom udržováním jejich stávajícího provozu, ale následně i při jejich požadované obnově. Bylo by nespravedlivé tyto nové svým způsobem pro AV vynucené náklady považovat šmahem za mrhání finančními zdroji. Řada z nich si počíná velmi dobře a přináší nové možnosti pro domácí i zahraniční spolupráci. AV musí udělat všechno proto, aby tuto zvýšenou konkurenci na domácí scéně vědeckého výzkumu dokázala zhodnotit ve svůj prospěch. V řadě nových výzkumných infrastruktur rozmístěných v regionech naší země, případně v bezprostřední blízkosti Prahy, jsou pracoviště AV zasídlenými partnery, a mají tak možnost využít tradice a dosavadních zkušeností k posílení respektované pozice v tematické oblasti vědeckého výzkumu s indikátory pro základní/orientovaný, translační či aplikovaný výzkum. Návrh rozpočtu pro výzkum, vývoj a inovace na rok 2025 dává naději, že vládou deklarovaná priorita vědy a výzkumu bude i v blízkém časovém horizontu a navzdory složité ekonomické situaci současnosti umožňovat i nadále udržovat poněkud hypertrofovanou základnu výzkumných pracovišť v naší zemi. Neřeší to však zásadní problém její dlouhodobé udržitelnosti, vždyť intenzita veřejné podpory výzkumu v ČR vztažená k HDP už opět od roku 2018 klesá, a je hluboko pod Německem, Rakouskem a průměrem zemí EU a OECD.

NÁMĚT K ŘEŠENÍ:

AV musí napřít úsilí ve směru hledání vhodného modelu a podmínek udržitelného financování vědy a výzkumu pro střednědobou i dlouhodobou perspektivu, jakož i o formulaci dlouhodobých výzev pro vědu a výzkum v ČR. AV by si to měla vzít za své a společně s VŠ, ale též se zástupci průmyslu a dalších relevantních partnerů být hybatelkou tohoto procesu. V opačném případě budeme i nadále vystaveni každoroční nejistotě a odkázání na vyjednávací pozici odpovědného ministra při licitaci o rozpočtu na vědu a výzkum.

& ŠPIČKOVÉ PŘÍSTROJOVÉ VYBAVENÍ A TECHNOLOGIE

Zejména experimentálních pracovišť, ale nejenom těch, se týká apel na systematickou péči o udržování *state-of-the-art* přístrojového parku/technologií na pracovištích AV. AV musí vytvářet finanční a administrativní podmínky pro svá pracoviště, aby ta mohla využívat všech možností výzev grantových a operačních programů současného programového období i příštích nástrojů Evropské komise v novém programovém období, jakož i dalších zdrojů ze zahraničí či soukromé sféry. Nemělo by dojít k tomu, aby se pracoviště AV s vynikajícími výsledky, leč bez účasti v konsorciu infrastrukturního centra, začala propadat v důsledku stárnoucího přístrojového vybavení.

NÁMĚT K ŘEŠENÍ:

Dbát na technickou a technologickou úroveň pracovišť AV v souladu s požadavky na 'správnou praxi', vedle špičkových výzkumných pracovníků a 'správné praxe' v personální politice, další podmínku nutnou k prosperujícímu rozvoji. V každém případě musí AV dělat vše proto, aby udržela trend stoupajícího rozpočtu a aby se materiální a technologické zabezpečení pracovišť udrželo na potřebné úrovni a mělo příznivý dopad i do personální situace pracovišť.

& PERSONÁLNÍ POLITIKA

V personální oblasti učinila AV a její jednotlivá pracoviště obrovský kus práce, demokratické principy uvnitř AV zpravidla dbají spolehlivě na potřebnou kvalitu vědeckého personálu a využívají k tomu dle možností též finanční motivační nástroje. Trvalým úkolem musí zůstat snaha o získávání perspektivních kolegů a kolegyň ze zahraničí. Věda svojí podstatou je nadnárodní fenomén s celosvětovým přesahem působení, a tak nejlepším indikátorem personální situace na pracovištích AV je pestrá národnostní skladba výzkumných týmů a angličtina v bezpočtu variant zaznívajících na pracovištích AV.

Postdoktorové pobyty absolventů doktorských programů z domova i ze zahraničí jsou strategickou záležitostí pro špičkové výzkumné programy každé kvalitní výzkumné instituce, AV nevyjímaje. Kvalitní 'postdoc' musí proto být tou klíčovou pracovní kategorií pro vědu a výzkum na pracovištích AV.

NÁMĚT K ŘEŠENÍ:

AV ve spolupráci s představiteli vědní politiky státu musí neustále hledat nové možnosti a příležitosti pro potřebná organizační a finanční zajištění kvalitních zájemců o postdoktorové pobyty. V poslední době začíná být zřejmé, že současný program pro podporu postdoktorandů PPLZ už přestává být konkurenceschopným, AV musí přemýšlet o nových formách a možnostech podpory této klíčové kategorie výzkumných pracovníků. Jednou z nabízejících se možností jsou v současnosti projekty 'MSCA-COFUND' z programu HORIZONE EUROPE, vyžadují však finanční spoluúčast přesahující možnosti rozpočtů pracovišť. AV by měla vytvořit finanční nástroj pro soutěž pracovišť o takové kofinancování ve výsledku s velkým benefitem.

& ZAHRANIČNÍ VZTAHY

Akademie věd má za celou novodobou historii vypracovaný systém fungujících zahraničních smluv pro bilaterální a multilaterální formy spolupráce a jejich aktivního naplňování nejenom pro mobilitu výzkumných pracovníků v rámci recipročních výměn, ale zejména v rámci smluv o spolupráci ve vědě a výzkumu s předními vědeckými a vzdělávacími institucemi. Těžiště mezinárodních spoluprací leží na pracovištích AV, vedení AV musí zajišťovat potřebný servis pro fungování výměn, ale zejména se musí aktivně věnovat diplomacii vědy a výzkum ve spolupráci s Ministerstvem zahraničí či s vědeckými atašé v zahraničních diplomatických zastoupeních. Musí koordinovat postupy při ochraně duševního vlastnictví a kybernetické bezpečnosti při komunikaci s partnery nejenom zahraničními.

NÁMĚT K ŘEŠENÍ:

Hledání vhodných finančních zdrojů k dalšímu účelnému rozšiřování a prohlubování mezinárodních vztahů. Otevřenost AV a přirozené vazby jejích pracovišť směrem k zahraničním partnerům jsou další podmínkou nutnou na cestě ke konkurenceschopnosti AV a k posilování jejího mezinárodního renomé. A to při vědomí, že jednotlivá pracoviště AV jsou ve svém vlastním zájmu v zahraničních aktivitách sama velmi často mimořádně úspěšná, a tudíž jenom nepřímo závislá na vedení AV.

& POTŘEBY GLOBÁLNÍHO SVĚTA

Globalizovaný svět se za poslední dvě dekády výrazně změnil v nárocích kladených na lidskou společnost. Zvýraznil propastné rozdíly mezi chudobou rozvojových zemí a blahobytem rozvinuté civilizace, přičemž dostupnost nejnovějších informačních technologií způsobila dosud nevídanou informovanost i tam, kde to bylo ještě nedávno těžce představitelné. Právě konflikt na rozhraní blahobytu a bídy se stává stále více jedinečnou výzvou pro vědecký výzkum v celé šíři jeho působnosti od přírodních a technických věd až po vědy humanitní a společenské. Patrně ještě nikdy nestálo lidstvo před tak závažnou výzvou v otázce udržitelnosti vývoje lidské společnosti: klimatické změny, přírodní katastrofy, nová onemocnění lidí a zvířat, epidemie infekčních nákaz, etnické a náboženské problémy, válečné konflikty. To jsou jenom některé příklady velkých témat a rizik ohrožujících lidskou společnost, kterým nelze čelit bez spojeného úsilí ve vědeckém výzkumu při hledání příčin a vhodných řešení. Máme bohatou tradici vědeckého výzkumu, vymanili jsme se z předsudků minulosti, z časů totalitně svázaného vědeckého pokroku, a tak oba systémy univerzitního a neuniverzitního vědeckého výzkumu či badatelství fungující vedle sebe, vzájemně se doplňující a obohacující, by měly být zárukou vědeckého poznání ku prospěchu lidské společnosti.

NÁMĚT K ŘEŠENÍ:

Ty jsou všude, kam se napříč pracovišti AV jenom podíváme, a jsou výzvami pro smysluplné výzkumné projekty v celém rozsahu jejich urgentnosti a společenské relevance.

& JEJÍ PŘEDSEDA

Předseda se musí opírat o kvalitní a spolehlivý administrativní a odborný servis Kanceláře akademie věd (KAV) ve vazbě na Středisko servisních činností, v.v.i. (SSČ). Jeho hlavním úkolem je služba AV a všem jejím pracovištím, spočívající v koordinaci řídicích činností, v zastupování AV navenek i dovnitř, v jednání s vrcholnou politickou reprezentací exekutivní i parlamentní, v jednání s vrcholnými představiteli VŠ, průmyslu, státní na veřejné správy, v obhajobě směřování AV při tvorbě a aktualizaci vědní politiky státu. Kompetencí zcela zásadního významu v moderní éře vědy a výzkumu je jeho péče o etické a morální principy ve vědě a výzkumu (nově též plynoucí z rizik umělé inteligence), v péči o nezbytnou integritu AV a jejich pracovišť v otázce vědeckého pohledu na svět a jeho problémy. K naplňování uvedených předpokladů bude předseda potřebovat zdatné a spolehlivé nejbližší spolupracovníky v Akademické radě a též dostatek odvahy a kuráže.

NÁMĚT K ŘEŠENÍ:

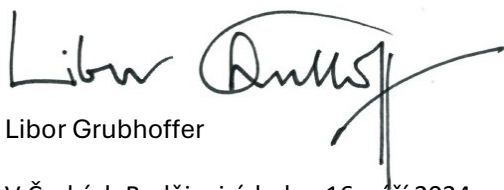
Po 30 letech AV dospěla do bodu, kdy bude nezbytné revidovat činnost Kanceláře AV a SSČ AV, v.v.i. Pracoviště AV ještě do zveřejnění tohoto programového prohlášení nebyly seznámeny s výsledky auditu servisních činností a se zjištěnými nálezy. Z pohledu zúčastněného pozorovatele je zřejmé, že proces byrokratizace v těchto významných součástech AV dosáhl míry, která je již nadále neudržitelná! Úkolem příštího předsedy a nového vedení AV musí být náprava všech nepravostí, které postupně ovládly praktiky centrálního administrativního a organizačního servisu AV. Bude naléhavě nezbytné začít se věnovat samotnému právnímu ukotvení SSČ a velmi pravděpodobně najít jinou organizační formu pro tuto organizační součást pro centrální servisní činnosti v AV. Zatímco všechna pracoviště AV coby v.v.i. procházejí periodicky náročným mezinárodním hodnocením, v případě SSČ, které je pouze účelově vedeno jako v.v.i., tomu tak není. Jeho existence je pro ostatní pracoviště AV zcela netransparentní a praktické postupy SSČ často budí podezření o jejich oprávněnosti. Bude nezbytné se na SSČ podívat 'z gruntu' včetně efektivity jeho hospodaření.

ZÁVĚREM

Akademie věd ČR učinila za poslední bezmála čtvrtstoletí obrovský krok na cestě k vrcholu vědeckého poznání, na cestě mezi vyspělé země západní civilizace. Zásahu na tom mají minulé vedení naší Akademie věd a zejména početné týmy skvělých kolegyň a kolegů, výzkumných pracovníků a ostatních obětavých zaměstnanců na pracovištích AV. Jim patří veliké poděkování též za to, že AV byla vždy vidět. Společenská role AV je nezastupitelná a je dalším kategorickým imperativem pro její budoucnost. Akademie věd musí být vždy k dispozici pro řešení aktuálních potřeb lidské společnosti. Jsme povinni naplňovat odkaz našich zakladatelů a přispět s nejlepším vědomím a svědomím k jejímu dalšímu úspěšnému rozvoji a prosperitě. To se ovšem neobejde bez zásadní revize řídicích a procesních postupů v centrálních činnostech AV a rychlé nápravy zjištěných nedostatků. Ostatně byrokratizace procesních postupů jsou docela přirozeným úkazem v životě každé instituce. Vždyť i ony jsou dílem lidským a tedy nedokonalým. Důležité je zavčas všechny nešvary pojmenovat a udělat vše pro jejich nápravu.

Věda je úžasné dobrodružství nekonečného poznávání, dává lidstvu další dimenzi a současně drží člověka ve střehu před jeho vlastní inteligencí. Věda předchází svému užitku, zkusme ji omezit či zanedbat a se zlou se potážeme.

Libor Grubhoffer

V Českých Budějovicích dne 16. září 2024